

Колястрок Ольга (Вінниця)

УДК 930.1:94(477)

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У цій статті йдеться про розвиток історії повсякденності в сучасній українській історіографії. Антропологічний напрям успішно розвивався в дореволюційній класичній історіографії України. Радянський режим перервав такі дослідження. Вітчизняні дослідники відновлюють інтерес до реалій повсякденного життя.

Ключові слова: історія повсякденності, класична українська історіографія, сучасна наука, соціоантропологічний підхід

Прикметною ознакою сучасного розвитку української історичної науки є відчутна гуманізація та демократизація її історіографічного дискурсу, що є, передусім, віддзеркаленням закріплення демократичних основ суспільного життя й утвердження інтелектуальної свободи особистості. Водночас історіографічний поступ є також відповіддю на інтеграційні виклики світового наукового співтовариства. Закономірно, що поглиблена антропологізація історичних студій виразилась не тільки у зверненні до замовчуваних, непопулярних тем, а й у предметній об'єктивізації тих рівнів і сегментів суспільного минулого, що раніше не визнавалися за конструктивно-чинні в ході історії. Це підтверджує поява таких новітніх дослідницьких напрямів як історія ментальностей, інтелектуальна історія, усна історія, історія суб'єктивності, гендерна історія, історія приватного життя. До числа найбільш активно розроблюваних у сучасній українській історичній науці належить і тематика повсякдення, оскільки становлення історії повсякденності в Україні має ґрунтовне опертя в класичній історіографії дорадянського і ранньорадянського періоду.

На нашу думку, історіографічне дослідження феномену повсякденної історії актуальне з кількох позицій. По-перше, воно продиктоване необхідністю переосмислити крізь призму сучасної історичної антропології людинознавчий досвід класичної української історіографії (від народознавчих досліджень М. Костомарова, В. Антоновича, Ф. Вовка та ін. до соціолого-економічної школи М. Грушевського), що, з одного боку, сприятиме відновленню адекватного оцінювання історіографічної спадщини дорадянського покоління вітчизняних науковців, а з іншого — сприятиме партнерському інтегруванню української історичної науки до світової соціогуманітаристики у відповідності до її сучасного рівня вимог і стандартів.

По-друге, в радянські часи антропологічний алгоритм і напрям розвитку вітчизняної історіографії був перерваний, його сучасне відновлення й утвердження можливе за умови критичного аналізу і засвоєння напрацьованої на Заході теорії та методології історії повсякденності як самостійного напрямку історичних досліджень.

По-третє, студювання тематики пов'язане з потребою всебічного розкриття змісту і суті такого складного феномену, яким є повсякденність, на основі комплексного аналізу зарубіжної соціогуманітарної науки XX — початку XXI ст. в цілому й історіографії зокрема.

По-четверте, вивчення процесів інституціалізації історії повсякденності в зарубіжній (в тому числі російській) гуманітаристиці сприятиме необхідній легітимізації напрямку в сучасній українській історіографії, визначенню її можливостей і ролі в макро- і мікроісторичних реконструкціях минулого, сприятиме її самовизначенню серед інших історико-антропологічних течій і напрямів.

По-п'яте, документальна база відтворення й осмислення повсякденного життя суспільства у вітчизняній науці спеціально і цілісно не була піддана аналізу, відтак потребує спеціальної джерелознавчої методології з наступною класифікацією та типологією її джерел.

По-шосте, завдяки своїй зорієнтованості на антропомірний вимір сенсу історії, методологія історії повсякденності має виключні можливості для аналізу радянського минулого, отже, використання її оптики та інструментарію в пізнанні радянського тоталітаризму є не тільки виправданим, а й виключно необхідним. Спираючись на активно розроблювані в 1990-ті рр. великі пояснювальні концепції радянського минулого (тоталітаризму, модернізму, національної державності), історикам не вдавалося знайти повних і чітких пояснень феномену сталінізму, який не вичерпується теренами державної, суспільно-політичної, соціально-економічної, національно-культурної історії. Сталінізм закріпився, насамперед, у штибі життя, способі мислення, манері поведінки пересічних людей. Отже, щоб зрозуміти радянське минуле і врахувати його уроки при будівництві вільного громадянського суспільства, не можна оминати в історичному аналізі повсякдення як унікальний життєвий простір, в якому сходилися всі рівні людського життя, де акумулювався різноманітний життєвий досвід.

Аналіз спеціальної наукової літератури дозволяє стверджувати цілком впевнено, що методологічні підстави повсякденнознавчої школи в Україні склались у руслі еволюційного поступу вітчизняної історіографії, завдяки науковим контактам з передовою історико-соціологічною думкою Європи. З огляду на це, нинішнє постання напрямку не слід тлумачити як наслідкове експортування (з Заходу чи Росії) або зводити до наздоганяючої тенденції вітчизняної історичної науки.

Свого часу, М. Костомаров, В. Антонович, розробляючи питання народності (менталітету), досліджували духовний світ, почуття, склад розуму, спрямованість бажань, ставлення людей до матеріальних і духовних цінностей. Історико-соціологічні погляди Ф.Вовка лежали у площині ідей О. Конта і Г. Спенсера, на його переконання, поєднані етнологічно-етнографічні й соціологічні дослідження становлять одну історичну галузь — антропологічну¹. Дорадянська вітчизняна історіографія звичайних реалій життя цілком самодостатня, представлена авторитетними науковими школами й визначними особистостями.

Найбільш систематизованими й теоретично обґрунтованими історико-соціологічними принципами були у науковій діяльності М. Грушевського. На основі поєднання теоретико-методологічних підходів народознавчої школи В.Антоновича і західної соціології початку ХХ ст. об'єктивно закладались безпосередні підвалини вітчизняної історичної школи повсякденності. Керуючись етнопсихологічними настановами свого наукового наставника і творчо засвоївши соціологічну методологію Е. Дюркгейма, М. Грушевський глибоко досліджував закономірності соціальної еволюції, спеціально акцентував увагу на ролі соціально-психологічних чинників. Не можна не згадати зусиль М. Грушевського з організації і налагодження діяльності Українського соціологічного інституту в еміграції, а також намагання вченого перетворити його на центр української суспільно-гуманітарної науки в Києві, що дали потужний імпульс історико-соціологічним дослідженням його послідовників². Щоб піднести соціологічну науку в Україні до світових стандартів і узгодити її зі світовим науковим рухом, співробітники Науково-дослідної кафедри історії України за завідуванням М. Грушевського наполегливо вивчали зарубіжний досвід, в тому числі французьких антропологів³. К. Грушевська очолювала методологічну роботу з історичної соціології. Київська школа М. Грушевського з численними установами, комісіями, комітетами, дослідними кафедрами і лабораторіями, а також харківська школа Д. Багалія, периферійні науково-дослідні кафедри історії та культури України, що діяли при радянських Інститутах народної освіти, як і інші дослідні осередки на місцях (при бібліотеках, музеях, архівах), працювали в руслі спеціального вивчення повсякденних реалій сучасності, проводячи соціологічні опитування, анкетування, здійснюючи записи звичаїв, традицій, фольклору тощо. Історик І. Колесник не випадково визначає 1920-ті роки «золотою добою» української історичної науки, яка досягла світового рівня, перетворилася на складову національної свідомості та націєтворчого процесу⁴.

Втім, такі наукові проекти і підходи суперечили активно впровадженій і державно підтриманій методології марксизму. Над те, слідування людинознавчому принципу неминуче викрило б антигуманну сутність закріплю-

ваного радянського режиму. За таких обставин наприкінці 1920-х рр. в історіографії УСРР гору взяв формаційно-класовий підхід з опертям на школу М. Яворського, позаяк М. Грушевському та його учням і послідовникам обстояти і закріпити антропологічні засади історії не судилося.

Сучасне постання повсякденнознавчого напрямку в Україні — не лише реакція на гносеологічні наукові виклики й аксіологічні запити суспільства, а й відновлення тривкості людинознавчого напрямку класичної української історіографії, репресивно перерваного в часи сталінізму. На становленні дослідницької школи повсякденності в Україні позначились краєзнавчі, етнографічні студії, новітні освітньо-дидактичні проекти. Щодо популяризаторства зарубіжної історіографії (школи «Анналів», зокрема), то цей чинник насправді прискорив теоретичне осягнення підстав історії повсякденності й її інституалізацію в Україні⁵. На сучасному етапі історики України вже не обмежуються описовими сюжетами з реалій повсякдення, а все частіше й результативніше вдаються до історико-філософських й культурно-антропологічних узагальнень. Новітня оптика вивчення минулого складалась не тільки як наслідок ревізії історичної методології, а й шляхом усвідомленого діалогу з іншими напрямками суспільно-гуманітарного знання. Дедалі частіше і плідніше застосовуються у науковому аналізі методологія вивчення повсякденності з інших гуманітарних наук, завдяки таким міждисциплінарним контактам не лише вироблені нові підходи до проблематики повсякдення, а й створюються праці інтегративного характеру. На основі потужного розширення кола джерел зростає критичне ставлення до історії повсякденності у руслі синтезування досвіду інших антропологічних галузей гуманітарних знань.

Дедалі міцніюча тенденція відновлення інтересу вітчизняних істориків до вивчення повсякденного життя людей яскраво засвідчує, наскільки українська історіографія є відповідальною за адекватне відтворення минулого в усій його розмаїтості й суперечливості і наскільки вона чутлива до суспільних викликів. Підвищений інтерес до повсякденного є своєрідним барометром загальної демократизації суспільства, що невідворотно вимагає об'єктивізації суб'єктів історії, визнання їх активної участі не тільки у творенні історії, а й в її осмисленні й усвідомленні. Історія повсякденності покликана довести, що хід історії залежить не тільки від політичних рішень, економічних законів і волі державців, а й від дій пересічних людей, їхніх реакцій на політичні рішення, розуміння ними економічних законів, визнання намірів державців.

З іншого боку, історія повсякденності віддзеркалює закономірні еволюційні зміни в історичній науці, викликані загальним оновленням гуманітаристики, її інтелектуалізацією за умов домінуючої культури інформаційно-комунікаційної цивілізації. Історія повсякденності дозволяє більш адекватно

сприймати історичний процес, що не вичерпується глобальними питаннями (економіка, політика, соціальна історія). Через історію повсякдення ми знімаємо суперечність між історією і життям. Вона створює можливість наскрізного бачення, в її контекст рівноправно вплітаються так звані визначальні сфери і непоказні сегменти людських історій. Історія повсякдення наближає нас до історичного минулого, створюючи ефект співучасті, співпереживання. Історія повсякденності забезпечує перехід від аналізу абстрактних процесів і структур до аналізу конкретної ситуації. Адже в житті людина зустрічається передусім не з структурами, а з реальною ситуацією. Політологи і соціологи називають це ситуаційним аналізом. Перехід дозволяє по-іншому висвітлити політичні, економічні, соціальні, культурні процеси, в такий спосіб допомагає подолати стереотипи й упереджені судження стосовно реалій минулого.

В этой статье речь идет о развитии истории повседневности в украинской современной историографии. Антропологическое направление успешно развивалось в классической историографии дореволюционной Украины. Советский режим прервал такие исследования. Ныне отечественные исследователи возобновили интерес к реалиям повседневности.

Ключевые слова: *история повседневности, классическая украинская историография, современная наука, социо-антропологический подход*

This article is about the history of everyday life in modern Ukrainian historiography. Anthropological direction successfully developed in classical historiography pre-revolutionary Ukraine. The Soviet regime suspended such research. Now domestic researchers resumed interest in reality of everyday life.

Key words: *the history of everyday life, classical Ukrainian historiography, contemporary science, socio-anthropological approach.*

¹ Масненко В. сторична думка та націотворення в Україні. — К., 2003.

² Гомотюк О. Повернення діячів еміграції як чинник піднесення науковості українознавства (середина 1920-х — початок 1930-х рр.) // Українознавство. — 2006. — № 1. — С. 66–71 — [електор. ресурс]: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?category=1&id=237>

³ Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924–1930 рр.). — К., 1999.

⁴ Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII — поч. XX ст.). — К., 2000. — С. 64.

⁵ Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії // Краєзнавство. — 2010. — № 3. — С. 6–9.